

بررسی سطح دانش و نگرش گندمکاران نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی (مورد مطالعه: شهرستان زنجان)

چکیده

تحقیق توصیفی- همبستگی حاضر با هدف بررسی سطح دانش و نگرش گندمکاران نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی انجام گرفت. جامعه آماری این تحقیق را تمامی کشاورزان گندمکار در شهرستان زنجان تشکیل می‌دادند ($N=12630$) که بر اساس جدول کرجسی- مورگان، تعداد ۲۵۴ نفر از آنان از طریق روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای انتخاب شدند. جهت گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد که پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ و روایی آن با استفاده از اعتبار محتوایی سنجیده شد. نتایج نشان داد که سطح دانش بیشتر کشاورزان در خصوص رفتار ایمنی شغلی در سطح متوسط بود. همچنین، یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی نگرش کشاورزان گندمکار نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی حاکی از آن بود که گویه‌های "ایمنی و سلامت کشاورزان مهمتر از کار و افزایش عملکرد تولید و کسب درآمد است (اول ایمنی، بعد کار)" و "پیشگیری از صدمات و بیماری‌ها در کار کشاورزی، مهمتر از درمان آنها است" دارای بیشترین اولویت بودند. در نهایت، بر اساس نتایج تحقیق مشخص شد که ۱۶/۱ درصد از کشاورزان گندمکار از نگرش نامساعد، ۴۳ درصد از نگرش خنثی، ۲۱/۷ درصد از نگرش مساعد و ۱۹/۳ درصد از نگرش بسیار مساعد نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی برخوردار بودند.

واژه‌های کلیدی: رفتار ایمنی، بهداشت شغلی، گندمکاران، دانش و نگرش.

مقدمه

بخش کشاورزی می‌تواند علاوه بر رونق اقتصادی و ایجاد اشتغال، به استقلال و خودکفایی کشور کمک کرده و امنیت غذایی را به دنبال داشته باشد. یکی از عوامل مهمی که می‌تواند منجر به افزایش راندمان و بهره‌وری در بخش کشاورزی گردد، تأمین ایمنی و بهداشت شغلی کشاورزان و در نتیجه افزایش عمر کاری آنها است (صدرالبرقویی، ۱۳۸۴). در حقیقت، انتظار است محصول سالم حاصل تلاش کشاورز سالم باشد (غفاری و عزتیان، ۱۳۸۸).

در اغلب کشورها ارزش کشاورز و دامدار به درستی شناخته نشده و کمتر از سایر کارگران از مزایا و تسهیلات برخوردارند. کشاورزان و دامداران گروه بزرگی از افراد جامعه را تشکیل می‌دهند که در صورت ناآشنایی یا عدم آگاهی لازم از خطرات و عوامل زیان‌آور محیط کار خود، نه تنها در معرض حوادث، عوارض و ناراحتی‌های مرتبط با شغل قرار می‌گیرند، بلکه قادر نخواهند بود به بهره‌وری مطلوب در شغل خود دست یابند (مرکز بهداشت، ۱۳۸۷). حرفه کشاورزی به عنوان یکی از قدیمی‌ترین حرف برای امرار معاش انسان از مشاغل پرمخاطره دنیا به شمار می‌رود. در گذشته کشاورزی سنتی و بدون تجهیزات و امکانات با سختی زیاد همراه بوده که به مرور زمان فناوری سختی کار را کاهش داد، اما به دنبال خود حوادث و عوامل زیان‌آور را که شاید اثرات نامطلوب آن از سختی شغل نیز بیشتر بوده، به ارمغان آورده است (حسینی و همکاران، ۱۳۸۹). حوادث ناتوان‌کننده در حرفه کشاورزی در هر ۱۰۰ نفر در سال ۷/۵ نفر گزارش شده است (Waldron & Edling, 1997). در ایالات متحده آمریکا، کشاورزی، جنگلداری و آبی‌پروری ۱۴/۳ درصد از صدمات شغلی مهلک، ۲ درصد از صدمات شغلی غیرمهلک و ۲/۳ درصد از بیماری‌های شغلی را در سال ۲۰۰۲ به خود اختصاص داده بودند (Colemont & Broucke, 2008). همچنین، آمارها در سال ۲۰۰۸ نشان داده است که کشاورزی یکی از مشاغل پرخطر در آمریکا بوده است، به گونه‌ای که میزان تلفات کارگران کشاورزی در این کشور سالانه از هر صد هزار نفر، ۴۰/۳ نفر می‌باشد (Waggoner et al., 2012). به همین منوال، در اروپا نیز کشاورزی چهارمین شغل پرخطر محسوب می‌شود، به طوری که نسبت تلفات در بین کارگران کشاورزی در سال ۱۹۹۸، از هر صد هزار نفر، ۱۲/۴ نفر بوده است (Colemont & Broucke, 2008). با توجه به اهمیت حرفه کشاورزی در جامعه و نیز با توجه به اینکه سلامت کشاورزان در افزایش راندمان و بهره‌وری در بخش کشاورزی دارای اهمیت ویژه‌ای است، لازم است رفتار ایمنی کشاورزان در مقابل عوامل زیان‌آور محیط کار مورد بررسی قرار گرفته و در جهت بهبود رفتار ایمنی آنها اقدامات لازم به ویژه در ابعاد نگرشی انجام شود. از این رو، با در نظر

گرفتن اهمیت موضوع، این تحقیق با هدف اصلی بررسی نگرش گندمکاران شهرستان زنجان نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی انجام گرفت.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از لحاظ میزان و درجه کنترل، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، میدانی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی محسوب می‌شود. جامعه آماری این تحقیق را تمامی کشاورزان گندمکار در شهرستان زنجان تشکیل می‌دادند ($N=12630$) که بر اساس جدول کرجسی-مورگان، تعداد ۲۵۴ نفر از آنان از طریق روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که از سه بخش مشخصه‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان، سنجش سطح دانش و آگاهی گندمکاران در خصوص هر یک از موارد ایمنی و بررسی نگرش کشاورزان گندمکار نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی تشکیل شده بود که برای اندازه‌گیری بخش سوم، از طیف لیکرت ۵ سطحی (یک= کاملاً مخالف تا ۵= کاملاً موافق) استفاده گردید. روایی پرسشنامه با نظر پانل متخصصان و پس از انجام اصلاحات لازم به دست آمد. برای تعیین اعتبار پرسشنامه، پیش آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده مقیاس نگرش نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی ۰/۹۱ بود. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS پردازش گردید.

نتایج و بحث

بر اساس نتایج پژوهش، کمینه سن کشاورزان مورد مطالعه ۱۷ و بیشینه سن آنها ۹۰ سال بود. میانگین سن افراد مورد بررسی ۴۸/۳۱ سال با انحراف معیار ۱۵/۱۵ بود. از نظر جنسیت، تمامی کشاورزان مورد مطالعه مرد و ۹۱/۷ درصد از آنها متأهل بودند. میانگین تعداد اعضای خانوار در نمونه مورد بررسی ۴/۳۹ نفر با انحراف معیار ۱/۶۰ و میانگین سابقه کار کشاورزی در بین آنها ۳۴/۵ با انحراف معیار ۱۶/۲۷ بود. در جدول (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سطح دانش و آگاهی در خصوص موارد ایمنی شغلی آمده است. نتایج مندرج در جدول (۱) بیانگر آن است که بیشترین فراوانی پاسخ صحیح مربوط به گویه "مصرف مایعات خنک در حین کار به سلامتی کشاورزان کمک می‌کند" (۹۸ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به گویه "افراد دارای مشکلات استخوانی یا عضلانی نباید با ماشین‌های ارتعاش‌زا کار کنند" (۵۳/۹ درصد) بود. در مجموع، بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که سطح دانش بیشتر کشاورزان در خصوص رفتار ایمنی شغلی در سطح متوسط بود.

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سطح دانش و آگاهی در خصوص موارد ایمنی شغلی

گویه‌ها	درست		نادرست		نمی‌دانم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مصرف مایعات خنک در حین کار به سلامتی کشاورزان کمک می‌کند.	۲۴۹	۹۸	۵	۲	۰	۰
گوشی‌های حفاظتی موجب حفاظت گوش در برابر سروصدا می‌شوند.	۱۹۶	۷۷/۲	۲۱	۸/۳	۳۷	۱۴/۶
افراد دارای مشکلات استخوانی یا عضلانی نباید با ماشین‌های ارتعاش‌زا کار کنند.	۱۳۷	۵۳/۹	۳۶	۱۴/۲	۸۱	۳۱/۹
خوردن و آشامیدن در حین سمپاشی برای سلامتی افراد مضر است.	۲۰۹	۸۲/۳	۳۴	۱۳/۴	۱۱	۴/۳
انجام نرمش‌های مختلف در حین کار یا در زمان استراحت به سلامت عضلات کمک می‌کند.	۱۷۴	۶۸/۵	۴۰	۱۵/۷	۴۰	۱۵/۷

استفاده از کودهای انسانی در مزرعه اشکالی ندارد.	۲	۲۹/۱	۷۴	۶۰/۲	۱۵۳	۹/۸
در هنگام کار باید از دستکش و چکمه استفاده نمود.	۲۴۸	۹۷/۶	۳	۱/۲	۳	۱/۲

اولویت‌بندی نگرش کشاورزان گندمکار نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی در جدول (۲) آورده شده است. با توجه به یافته‌های تحقیق، گویه‌های "ایمنی و سلامت کشاورزان مهمتر از کار و افزایش عملکرد تولید و کسب درآمد است (اول ایمنی، بعد کار)" و "پیشگیری از صدمات و بیماری‌ها در کار کشاورزی، مهمتر از درمان آنها است" در اولویت اول قرار گرفته و گویه "بروز حادثه در هنگام کار تا حدود زیادی به شانس بستگی دارد" در آخرین اولویت قرار داشتند. بر این اساس می‌توان بیان داشت که کشاورزان مورد مطالعه سلامتی جسمانی خود را بر افزایش درآمد ترجیح داده و به حوادث اتفاقی و شانس در حین کار اعتقاد چندانی ندارند و معتقدند که با پیشگیری از وقوع بیماری‌ها و حوادث می‌توان احتمال وقوع آنها را کاهش داد. به عبارت دیگر، رفتار ایمنی کشاورزان در منطقه مورد مطالعه از نوع رفتار پیشگیرانه (در مقابل رفتار منفعل) بود.

جدول ۲- اولویت‌بندی نگرش کشاورزان گندمکار نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی

اولویت	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	ایمنی و سلامت کشاورزان مهمتر از کار و افزایش عملکرد تولید و کسب درآمد است (اول ایمنی، بعد کار).	۴/۵۰	۰/۶۸۱	۰/۱۵۱
۲	پیشگیری از صدمات و بیماری‌ها در کار کشاورزی، مهمتر از درمان آنها است.	۴/۴۲	۰/۶۷۷	۰/۱۵۳
۴	خطرات و بیماری‌ها جز جدایی‌ناپذیر کار در بخش کشاورزی به حساب می‌آیند و ابتلاء به آنها اجتناب‌ناپذیر است.	۳/۴۶	۱/۳۵	۰/۳۹
۵	رعایت اصول بهداشتی و ایمنی در هنگام کار، موجب کاهش عملکرد تولید می‌شود.	۳	۱/۳۰	۰/۴۳
۶	استفاده از وسایل حفاظت فردی، باعث کاهش سرعت و دقت در حین کار می‌شود.	۳/۰۱	۱/۳۲	۰/۴۴
۷	بروز حادثه در هنگام کار تا حدود زیادی به شانس بستگی دارد.	۲/۲۴	۱/۴۰	۰/۶۲

* (مقیاس: کاملاً مخالف= ۱ مخالف= ۲ نظری ندارم= ۳ موافق= ۴ کاملاً موافق= ۵)

جهت طبقه‌بندی نگرش کشاورزان گندمکار نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی از روش فاصله انحراف معیار از میانگین استفاده شد. جهت تعیین نگرش شش گویه مورد سنجش قرار گرفته بود که از حاصل جمع پاسخ‌های داده شده به هر گویه، نمره هر یک از گویه‌ها در مقیاس فاصله‌ای به طور جداگانه محاسبه شد. سپس با استفاده از فرمول زیر نگرش کشاورزان نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی دسته‌بندی شد (جدول ۳).

A= نامساعد: $A < \text{Mean} - \text{Sd}$

B= خنثی: $\text{Mean} - \text{Sd} < B < \text{Mean}$

C= مساعد: $\text{Mean} < C < \text{Mean} + \text{Sd}$

D= بسیار مساعد: $\text{Mean} + \text{Sd} < D$

بر اساس نتایج مندرج در جدول (۳)، ۱۶/۱ درصد از کشاورزان گندمکار از نگرش نامساعد، ۴۳ درصد از نگرش خنثی، ۲۱/۷ درصد از نگرش مساعد و ۱۹/۳ درصد از نگرش بسیار مساعد نسبت به بهداشت شغلی و رفتار ایمنی برخوردار بودند.

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب نگرش نسبت به رفتار ایمنی و بهداشت حرفه‌ای

طبقات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
نامساعد (کمتر از ۲/۷۳)	۴۱	۱۶/۱	۱۶/۱
خنثی (۲/۳-۷۳/۴۴)	۱۰۹	۴۳	۵۹/۱
مساعد (۳/۴-۴۴/۱۵)	۵۵	۲۱/۷	۸۰/۷
بسیار مساعد (بیشتر از ۴/۱۵)	۴۹	۱۹/۳	۱۰۰
جمع	۲۵۴	۱۰۰	-

ماخذ: یافته‌های تحقیق

به هر حال، امروزه، بسیاری از محققان و دانشمندان بر این باورند که نگرش‌ها زیربنای شکل‌گیری رفتار در زمینه‌های مخلف بوده و در تنظیم رفتار نقش اساسی دارند. در واقع، بسیاری از رفتارهای روزمره می‌توانند رفتارهایی تلقی شوند که تحت تأثیر نگرش قرار دارند. در این زمینه، مطالعات زیادی متعددی پیوندهای مفروض بین تنظیم رفتار (به عنوان متغیر وابسته) و نگرش (به عنوان متغیر مستقل) را قویاً حمایت کرده‌اند. بر اساس مطالب اشاره شده، به نظر می‌رسد که نخستین گام در راستای بهبود رفتار ایمنی کشاورزان گندمکار و توجه و الزام بیشتر آنها به مسایل مرتبط با بهداشت حرفه‌ای، تغییر و سوق دادن نگرش کشاورزان به سوی رعایت نکات رفتار ایمنی شغلی باشد. اهمیت این موضوع، با در نظر گرفتن این موضوع که نگرش نزدیک به نیمی از پاسخگویان مورد مطالعه خنثی بوده است، دو چندان است، به نحوی که می‌توان از طریق سازوکارهای مختلف به ویژه برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط و تشویق کشاورزان به شرکت در این دوره‌ها و همچنین استفاده از کانال‌های ارتباطی مؤثر همچون رادیو، تلویزیون، مجلات و نشریات ترویجی و غیره، سطح دانش و آگاهی کشاورزان و در نتیجه موجبات افزایش سطح بهداشت شغلی آنان را فراهم ساخت.

فهرست منابع

- صدرالبرقویی، ن. (۱۳۸۴). نقش ارگونومی در توسعه مدیریت کیفیت (در بخش کشاورزی). مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین‌المللی مهندسی صنایع، تهران، ایران، ۲۳ تیر، ۹-۱.
- غفاری، م.، و عزتیان، ر. (۱۳۸۸). بهداشت کشاورزی و محیط زیست پایدار. تهران: انتشارات موفق.
- مرکز بهداشت استان اصفهان (۱۳۸۷). مجموعه قوانین و دستورالعمل‌های مرتبط با بهداشت کشاورزی. گزارش طرح پژوهشی، واحد بهداشت حرفه‌ای مرکز بهداشت اصفهان.
- حسینی، م. ح.، رمضانی، ع.، توسلیان، ح.، محسن زاده م. ع.، مالکی، س.، و صمیمی، ک. (۱۳۸۹). بررسی میزان آگاهی و نگرش کشاورزان استان خراسان جنوبی از مسائل بهداشت حرفه‌ای کشاورزی (سال ۱۳۸۷). *مجله سلامت کار/ایران*، شماره ۱، صص ۲۹-۲۴.
- Waldron, H., and Edling, A. (1997). *Occupational Health Practice*. Butterworth Heinemann, Oxford Press, USA.
- Colémont, A., and Broucke, S. (2008), Measuring determinants of occupational health related behavior in Flemish farmers: An application of the Theory of Planned Behavior. *Journal of Safety Research*, 39: 55-64.
- Waggoner, J.K., Henneberger, P.K., Kullman, G.J., Umbach, D.M., Kamel, F., and Beane Freeman, L.E. (2012). Pesticide use and fatal injury among farmers in the Agricultural Health Study. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 85: 1-11